

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА КРЕДИТ

*В. Синчак,
завідувач кафедри
менеджменту, фінансів та
кредиту ХІУП, кандидат
економічних наук, доцент*

*А. Корюгін,
аспірант кафедри
менеджменту, фінансів
та кредиту ХІУП*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

Агропромисловий комплекс - одна з найважливіших галузей народного господарства України. Тут виробляється 35 % валового продукту, працює 29 % населення, зайнятого в народному господарстві, використовується 35 % основних фондів.¹

Тому для успішного функціонування цієї галузі необхідна реальна державна підтримка, що ґрунтується на відповідній політиці. Проте формування сучасної агропромислової політики відбувається на тлі глибокої соціально-економічної кризи, яка негативно впливає як на сам процес формування політики, так і на соціально-економічні результати.

Для покращення ситуації в агропромисловому комплексі (АПК) державна політика мусить: враховувати реальні запити та потреби села; бути складовою частиною економічної політики держави; не переходити на шлях сліпого копіювання чужого досвіду; сприяти утвердженню почуття господаря, піднесенню ролі авторитету селянина в суспільстві.

Питання реформування власності у сільському господарстві є серцевиною перетворень, пов'язаних з переходом аграрного сектора економіки до ринкових відносин. Тут варто зазначити, що реформування у ринкові форми господарювання в цілому в країні почалося лише наприкінці 1999 року після Указу Президента України від 3 грудня 1999 року "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки". Однак цей процес варто було б провести ще на початку 90-х років, коли АПК України ще не був у великому занепаді і мав великий потенціал для розвитку. Тому в даний час важливо всі можливі форми господарювання націлити на пошук ефективного механізму істотного підвищення рівня керованості та менеджменту, забезпечення їх реальної інтегрованості в систему ринкових відносин.

В цьому переконує досвід реформування в АПК країн Центральної та Східної Європи та активна участь держави в цих процесах. Розгляд докорінних змін соціально-економічних перетворень у постсоціалістичних країнах Європи дозволяє виявити загальні закономірності й характерні тенденції розвитку організаційно-господарських форм в АПК. При цьому треба взяти до уваги, що в русі до ринкової економіки країни Центральної та Східної Європи мали відчутні стартові переваги порівняно з колишніми радянськими республіками, а саме: коротший строк існування командно-адміністратив-

¹ Зубець М. Реформування агропромислового комплексу України // Вісник аграрної науки. - 1999. - № 1. - С. 5

ної системи господарювання, наявність у минулому сталих зв'язків з розвинутими країнами, збереження засад приватного землеволодіння, значно вищий, ніж у колишньому СРСР, ступінь товарної економіки, її лібералізації та відкритості, значну питому вагу зовнішньоекономічних зв'язків у створенні ВВП.

Усе це, безумовно, позначилося на ефективності заходів по реформуванню АПК і, отже, на можливостях подолання наслідків соціально-економічної кризи, викликаній переходом від однієї соціальної системи до іншої. Така криза мала місце у всіх постсоціалістичних країнах. Так обсяг ВВП в 1993 році порівняно з 1992 року знизився у Болгарії на 7.9 % , у Чехії – на 6.4 % , у Румунії на 8.8%.¹ Проте вже з середини 90-х років спостерігається тенденція до оздоровлення, яку можна пояснити процесами неухильної спеціалізації та кооперації праці, послідовними змінами соціально-економічних відносин у ринковому напрямі, що стосується як економіки в цілому, так і АПК зокрема. Серед основних чинників, характерних для АПК у цих країнах, слід виділити такі:

- множинність форм власності із забезпеченням свободи їх вибору, включаючи і право приватної власності на землю;
- реорганізація великих державних сільськогосподарських підприємств;
- створення кооперативів нового типу і об'єднання власників;
- проведення акціонування і паювання;
- приватизація підприємств у переробних галузях АПК;
- державна допомога та підтримка аграрних формувань.

Процеси реформування в сільськогосподарському та продовольчому секторах країн Центральної та Східної Європи розпочалися за різних вихідних умов, що залежали від багатьох факторів. До основних слід віднести такі, як: роль сільського господарства в національній економіці; рівень технологічного розвитку цієї галузі; наявність (відсутність) різних типів господарських структур та їх співвідношення; наявність (відсутність) можливостей для існування приватних господарських структур в умовах старої системи; психологія селян, яка склалася за роки спільного господарювання.

У дореформований період основу аграрної сфери в переважній більшості постсоціалістичних країн складали колективні та державні господарства. Оскільки їх юридичний статус відрізнявся, то уряди цих країн і до їх реформування підходили по-різному. Зокрема, для управління процесами приватизації державних сільськогосподарських підприємств було створено агентства державної власності.

В Угорщині в 90-і роки держава надавала допомогу дрібним товаровиробникам, звільняючи значну їх частину від сплати податків і, водночас, збільшуючи фінансову допомогу, в тому числі і з коштів центрального бюджету. Так, сума державної підтримки сільського господарства зросла у порівнянних цінах у 1995-1996 рр. в 1,2 рази.²

Послідовною була державна політика у Східних землях ФРН. Аграрна реформа розпочалася з прийняття Закону про адаптацію, який визначив найважливіші положення реформування сільського господарства в землях колишньої Східної Німеччини. Ним були ліквідовані сільськогосподарські кооперативи і державні господарства, а селянам відводилося півроку для вирішення питання про те, як їм господарювати надалі, тобто реформа у сільському господарстві з самого початку була задумана як обов'язкова, навіть примусова. Можна по-різному ставитися до цього, але в тих умовах даний підхід себе повністю виправдав: дуже швидко було знайдено

¹ Ключко В. Приватизаційні процеси в АПК постсоціалістичних країн // Економіка України. - 1998. - № 10. - С. 77

² 32. Ключко В. Приватизаційні процеси в АПК постсоціалістичних країн // Економіка України. - 1998. - № 10. - С. 79

порівняно багато різних організаційних форм господарювання і механізмів їх виробничо-господарського функціонування.

На сьогодні у Східній Німеччині використовується 8-10 різних організаційних форм новостворюваних господарських структур: акціонерні товариства, повні господарські товариства, кооперативи.

Разом з тим, у цих країнах, навіть після реформування в АПК, держава не втрачала свій вплив на цю галузь. Зокрема в Чехії на початку 90-х років було створено Державний фонд ринкової регуляції у сільському господарстві. На цей орган покладено функції втручання держави у ринкові відносини. Головна мета державного фонду полягає у забезпеченні стабільної ринкової ситуації за допомогою утримання цін в заданих межах.¹

У деяких східноєвропейських країнах спостерігається актуалізація регіонального рівня реформ в АПК. Зокрема у Польщі таку політику проводить Агентство реструктуризації та модернізації сільського господарства. Головною метою агентства є поліпшення якості та ефективності сільськогосподарського виробництва. Основна діяльність агентства – це фінансова підтримка підприємств АПК, зокрема сільськогосподарського виробництва, аграрно-продовольчої переробки; розвиток технічної та виробничої інфраструктур на аграрних територіях; створення ринкової інфраструктури.

Державна політика нашої держави в АПК протягом тривалого періоду часу суттєво відрізнялась від країн з ринковою економікою.

В першу чергу це стосується вільних цін у сільському господарстві. Із їх запровадженням стало цілком очевидно, що вони не можуть компенсувати витрати через низький рівень платоспроможності переважної більшості населення та можливості купувати продукцію сільськогосподарського виробництва в достатній кількості. Проте ці фактори не були враховані в державній політиці при освоєнні ринкової економіки, що призвело до диспаритету цін. Так, протягом 1990-1998 р.р. ціни на промислову продукцію, яка надходила сільському господарству, зросли у 5,8 разів більше, ніж на сільськогосподарську продукцію.² Безперечно, в цей період з боку держави робилися спроби змінити ситуацію. Проте проведені заходи не дали очікуваних результатів. До цього слід додати, що в 1995 році взагалі було припинено цінову підтримку сільськогосподарських товаровиробників. Внаслідок цього недоотримання грошових доходів через диспаритет цін в АПК за 1991-1999 р.р. становило близько 100 млрд. грн.³ Одним з шляхів зменшення диспаритету могла б бути державна підтримка у вигляді дотацій. Проте держава вдавалася до окремих заходів по фінансовій стабілізації сектора - встановлення окремого механізму оподаткування, який тільки ускладнював взаємовідносини з бюджетом, надання різноманітних і часто непрямих позик, реструктуризація боргів тощо. Слід зазначити, що такі заходи сприяли неефективній роботі аграрного сектора, в якому багато господарств працювали збитково, сподіваючись, що держава спише борги. Це було однією з причин небажання вітчизняних банків направляти кредити в АПК, особливо в сільське господарство. Отже, фінансова політика держави на сучасному етапі повинна бути направлена на створення системи фінансової підтримки агроформувань, оскільки можливості самофінансування аграрного сектора на сьогодні обмежені.

Слід запровадити таку цінову політику, яка має здійснюватися на основі вільного ціноутворення з державним регулюванням та посиленням антимонопольного контролю

¹ М. Сватош, Ю.Е.Губені, О.В. Аверчев. Державний фонд ринкової регуляції у сільському господарстві Чеської республіки // Економіка АПК. - 2001. - №3. - С. 117.

² Зубець М. Реформування агропромислового комплексу України // Вісник аграрної науки - 1999 - № 1 - с. 5.

³ Саблук П. Соціально-економічна модель постреформованого агропромислового виробництва // Економіка АПК - 2000 - № 2 - с. 13.

за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії, послуги, що надаються товаровиробникам.

На нашу думку, доцільно було б тимчасово обмежити рентабельність споживаної сільським господарством продукції і послуг, що надаються сервісними підприємствами і встановити її на рівні 10-15 %.

У галузях АПК на сучасному етапі рівень цін на продукцію, роботи й послуги має бути таким, щоб відшкодувати нормативні середньогалузеві виробничі витрати. Крім того, необхідно щонайменше забезпечувати прибуток, потрібний для простого відтворення виробництва продукції в основних галузях сільського господарства. Цього можна досягти на основі запровадження цін підтримки на квотовану в межах продовольчої безпеки країни сільськогосподарську продукцію. В подальшому, в міру створення фінансових можливостей, цінова політика повинна бути направлена на стабілізацію і створення економічних передумов для розширеного відтворення в агропромисловому виробництві на основі дотримання цінового паритету. Завершальним етапом побудови нової цінової політики має стати вплив на доходи сільськогосподарських товаровиробників через інструменти фінансово-кредитного та страхового регулювання.

Навіть у країнах з розвинутою економікою сільське господарство активно підтримується державою. Основним завданням державного регулювання є забезпечення необхідного рівня капіталу й отримання доходу в АПК. Це є умовою безперервності процесу розширеного відтворення в агропромисловому виробництві.

Одним із напрямів підтримки АПК в таких країнах є надання субсидій та дотацій безпосередньо товаровиробникам. Так, ще в середині 90-х років загальна сума субсидій у США становила 20 % вартості сільськогосподарської продукції країни, у Канаді – 25 %, Швейцарії – 50 %, Фінляндії – 65 %, Норвегії – 75 %, Японії – 80 %.¹

Складовими державної підтримки є як пряма фінансова підтримка цін та доходів, так і участь держави в організації кредитно-розрахункового механізму галузі. Проте такої системи підтримки поки що не створено.

Негативну роль на стан в АПК України тривалий період часу справляла податкова політика держави. Вона носила конфіскаційний характер, що призводило до вилучення обігових коштів із цієї галузі. Тут варто лише пригадати механізм відшкодування із бюджету податку на додану вартість. Саме цей податок є найнезручнішим для галузей із сезонним характером виробництва, до яких належить сільське господарство. Причому навіть при запровадженні окремого механізму обчислення ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників ситуація у відносинах із бюджетом не покращилась. Адже за нового порядку обчислення, суми ПДВ можуть залишатись в господарствах і використовуватись ними на придбання виробничих ресурсів. Проте через відсутність коштів в господарствах цей механізм майже не діє. Зовсім навпаки, сільськогосподарським підприємствам ще й нараховується пеня до бюджету на суму податку, який має залишитись в господарствах.

Активно має проводитись політика протекціонізму щодо захисту потенційно конкурентоспроможної продукції та продовольства вітчизняного виробництва. Сільськогосподарську продукцію та вироблені з неї продовольчі товари, які в достатній кількості можуть виготовляти вітчизняні виробники, слід імпортувати в обмежених обсягах, визначених відповідними квотами, ліцензуванням, розмірами ввізного мита зі створенням належного контролю за дотриманням цих правил. В цьому плані слід зазначити, що навіть ринково розвинуті країни проводять політику протекціонізму сільськогосподарських товаровиробників.

Система захисту умовно поділяється на дві складові:

- 1) зовнішній захист на кордоні - експортно-імпортне мито;

¹ Онищенко О., Трегобчук В., Юрчишин В. Аграрні перетворення : здобутки і втрати // Вісн. - 1998. - №10. - С. 107.

2) захист всередині держави – а) компенсаційні збори, акцизи, податки, неподаткові обмеження, квоти, адміністративне регулювання, державна монополія на оптову торгівлю тощо; б) субсидії та інші заходи протекціонізму власному виробникові.

Зазначимо, що в Європейському Союзі існує більше 8 типів субсидій фермерам і це незважаючи на сприятливі загалом природні умови та технічну оснащеність. Рівень такого зовнішньо-торгівельного захисту становить майже 60 %, що не дає реальних можливостей для іноземних експортерів, крім країн тропічного поясу, проникати на цей ринок. Японія, ввівши державну монополію на оптову торгівлю рисом, фактично заборонила ввозити його з-за кордону, хоча ввізне мито складає всього 15 %. Фінляндія, ввівши високі внутрішні збори, зробила нерентабельним, точніше неможливим завезення з інших країн тієї сільськогосподарської продукції, яку вона спроможна виробляти сама.¹

Отже, для розширення ринку сільськогосподарської продукції однією з головних умов галузі має бути захист її виробництва. В цьому плані ще одним напрямом посилення впливу держави є створення дієздатного ринку вітчизняної сільськогосподарської техніки. Державі слід підтримувати розробки та виробництво вітчизняної сільськогосподарської техніки, яка не поступається закордонним аналогам. Це дасть змогу підняти промисловість, забезпечити сільськогосподарських товаровиробників технікою, що допоможе зібрати урожай. На сьогодні через відсутність обігових коштів незавершене виробництво складної сільськогосподарської техніки становить 144 млн. грн., а тим часом діючий парк тракторів у 2000 році скоротився з 471 до 215,5 тисяч, зернозбиральних комбайнів – з 110 до 44,1 тисяч.² Одним із джерел фінансування заходів, пов'язаних з придбанням сільськогосподарської техніки є лізинговий фонд, що створений за рахунок кредитів, залучених під державні гарантії. Однак, через неповернення сільськогосподарськими товаровиробниками у 2001 році коштів у сумі 2,6 млрд. грн. за отриману ними техніку іноземного виробництва, у 2002 році очікувати реального збільшення техніки не доведеться.³ Разом з тим у Законі України “Про Державний бюджет України на 2002 рік” передбачено кошти на придбання сільськогосподарської техніки. Проте джерелом формування видатків бюджету на сільськогосподарську техніку якраз і є кошти, що надійдуть в рахунок погашення заборгованості за кредитами, залученими державою або під державні гарантії і надані для закупівлі сільськогосподарської техніки іноземного виробництва, переданої сільськогосподарським товаровиробникам.⁴ Отже, слід розробити комплекс заходів для забезпечення села необхідною вітчизняною технікою. На жаль, і на сьогоднішній день ця проблема залишається актуальною. Так, випуск вітчизняних комбайнів “Лан” у 2001 році склав лише 10 % від реальної потреби. Цей факт свідчить про недостатню увагу щодо даної проблеми, а наслідком цілком реально може стати значна втрата врожаю.

Першочерговим напрямом підсилення державного впливу в фінансово-кредитній політиці є обмеження дії посередників на ринку та здешевлення вартості кредитних ресурсів. Це дасть змогу поки що невеликій кількості прибуткових підприємств нормально користуватися кредитними ресурсами. Очолювати роботу з реалізації аграрної фінансово-кредитної політики має Міністерство аграрної політики. Протягом останніх років банки почали надавати кредити селянам, але тільки платоспроможним господарствам. Держава, в свою чергу, відшкодовує частину позички за селян. Проте існуючий механізм кредитного забезпечення необхідно доповнити новими елементами.

¹ Павловський М. А. Шлях України: шлях вліво, шлях вправо - хибний шлях ... - К.: Техніка, 1996. - С. 58.

² Петрушко М. Чужими комбайнами збиратимемо лише збитки // Урядовий кур'єр. - 2000. - 22 квітня.

³ Балачками про фінансовий лізинг поле не зореш // Урядовий кур'єр. - 2002. - 4 січня.

⁴ Закон України “Про Державний бюджет України на 2002 рік” від 20 грудня 2001 року // Урядовий кур'єр. - Орієнтир. - № 4. - 2002. - 9 січня.

Передусім потрібно встановити диференційовані строки видачі кредитів для окремих галузей АПК (аграрні, переробні, заготівельні та торгові), ввести пільгове оподаткування та знизити економічні нормативи комерційним банкам у частині, що стосується кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, запровадити систему страхового забезпечення діяльності кредитно-фінансових структур, які обслуговують агропромисловий сектор.

Також доцільно запровадити мораторій на податки і податкові платежі, які сплачуються сільськогосподарськими товаровиробниками терміном на 5 років. За період мораторію необхідно розробити й апробувати фундаментальну систему оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, яка б, з одного боку, максимальною мірою враховувала специфіку сільськогосподарського виробництва, а з другого – вписувалася у загальну державну систему оподаткування. Також слід розробити і запровадити відповідні критерії по кожному об'єкту оподаткування, при досягненні яких суб'єкти господарювання ставали б платниками податків.

Паралельно з реформуванням безпосередньо механізму оподаткування повинні розроблятися і запроваджуватися інші заходи щодо системи оподаткування. Зокрема, необхідно :

- удосконалити систему митного оподаткування імпорту техніки та технологій для АПК, які не виробляються в Україні;
- встановити пільгові ставки оподаткування (до 50 %) тієї частини прибутку, яка спрямовується переробними підприємствами АПК для розширеного відтворення матеріально-технічної бази;
- розробити, як альтернативний варіант, механізм спрощеного оподаткування фермерських господарств.

Ще одним важливим напрямом державної політики є розробка комплексу заходів по екологізації продукції АПК. Агропромисловий комплекс за обсягами та численністю використовуваних ресурсів, в тому числі і природних, належить до найбільш ресурсо- та природомістких сфер господарської діяльності людини, але водночас за масштабами і характером впливу на навколишнє природне середовище його слід віднести до найпотужніших негативних чинників впливу на природу. Саме еколого-економічний підхід є найважливішим в умовах переведення АПК на інтенсивний шлях розвитку, становлення нових форм господарювання і власності на землю. Він передбачає і екологічність, і економічність народногосподарських і науково-технічних рішень.

Ведення сільського господарства в регіоні має базуватися на принципах забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення та еколого-економічної оцінки функціонування єдиної системи "природа-виробництво-суспільство". Така оцінка передбачає визначення сукупності позитивних та негативних впливів на навколишнє природне середовище та на людину з боку АПК. Це зумовлює необхідність детального вивчення усіх сторін взаємодії агропромислового виробництва та природи, особливо земельних і водних ресурсів, перспектив та екологічних наслідків розвитку АПК.¹

Отже, за умов гострої екологічної кризи необхідною є принципово нова концепція розвитку АПК, яка повинна базуватися на всебічній екологізації агропромислового виробництва, застосуванні безвідходних або маловідходних технологій та еколого-безпечної організації виробництва. Основними напрямками забезпечення екологобалансованого функціонування АПК можна виділити: максимальну мобілізацію науково-технічного потенціалу, а саме застосування екологобезпечних технічних засобів і технологій; врахування екологічного фактору при ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію і стандартизації продуктів переробної промисловості; підвищення матеріальної зацікавленості трудових колективів та окремих виробників в екологічному

¹ Екологізація виробництва в АПК : Збірник наукових праць / НАН України : Інститут економіки : Редкол. : Д. Ф. Кірсанов /відп. ред. / та ін. - К. : Вища школа, 1998. - С. 12.

сільськогосподарському виробництві за рахунок пільгового кредитування, оподаткування тощо; посилення матеріальної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства.

Отже, держава повинна проводити активну політику підтримки АПК, насамперед створити належну нормативно-правову базу, проводити антимонопольну політику, розробити комплекс заходів по фінансово-кредитному забезпеченню АПК, створити сприятливий податковий клімат, здійснювати захист вітчизняного агропромислового виробництва, здійснювати матеріально-технічне постачання АПК. Саме при реалізації такої політики агропромислове виробництво як на державному, так і на регіональному рівні зможе стати тим визначальним фактором, який покращить стан в народному господарстві та зніме соціальну напругу в суспільстві.

1. Про Державний бюджет України на 2002 рік: Закон України від 20 грудня 2001 року // Урядовий кур'єр. – Орієнтир. - № 4. – 2002. – 9 січня.

2. Екологізація виробництва в АПК : Збірник наукових праць / НАН України: Інститут економіки : Редкол. : Д. Ф. Кірсанов / відп. ред. / та ін. - К. : Вища школа, 1998. - 450 с.

3. Павловський М. А. Шлях України : шлях вліво, шлях вправо - хибний шлях ... - К.: Техніка, 1996. - 152 с.

4. Зубець М. Реформування агропромислового комплексу України // Вісник аграрної науки. - 1999. - № 1. - С. 5-11.

5. Ключко В. Приватизаційні процеси в АПК постсоціалістичних країн // Економіка України. - 1998. - № 10. - С. 77-82.

6. Сватош М., Губені Ю.Е., Аверчев О.В. Державний фонд ринкової регуляції у сільському господарстві Чеської республіки // Економіка АПК. - 2001. - №3. - С. 116-120.

7. Онищенко О., Трегобчук В., Юрчишин В. Аграрні перетворення : здобутки і втрати // Віче. - 1998. - № 10. - С. 95-113.

8. Саблук П. Соціально-економічна модель постреформованого агропромислового виробництва // Економіка АПК. - 2000. - № 2. - С. 4-22.

9. Балачками про фінансовий лізинг поле не зореш // Урядовий кур'єр. – 2002. – 4 січня

10. Петрушко М. Чужими комбайнами збиратимемо лише збитки // Урядовий кур'єр. - 2000. - 22 квітня.

